

tojanje antikapitalističkih kritičara da razrade svoju alternativu kapitalizmu savršeno je legitimno i nitko ga razuman ne može odbaciti. Stoga treba prevladati puki izbor između neoliberalizma i ekonomskog etatizma. Iako je krah realno postojećih socijalizama istodobno diskreditirao reformističke, revolucionarne, utopijske i anarhističke koncepcije, Callincos ipak misli da izvan uskog izbora («zaglupljujuće debate») između neoliberalizma i ekonomskog etatizma postoje i druge mogućnosti. On ih vidi u pojavi **antikapitalističkog pokreta** koji je danas, doduše, vrlo nekoherentan (zeleni, socijalisti, zagovornici trećeg puta, anarhisti itd.), ali koji tvori podlogu za praktičku i teorijsku artikulaciju prevladavanja kapitalizma.

Deveto, **prevladavanje kapitalizma zah-tijeva revolucionarnu preobrazbu društva**. U ovoj tezi Callincos konzekventno izriče svoj radikalni credo, kojemu je kritika trećeg puta poslužila samo kao dobar povod. On napominje da su aktualne kritike usredotočene na anglo-američki model neoliberalizma, što otvara pitanje o drukčijim, humanijim i demokratskijim oblicima kapitalizma. Pritom se uglavnom pomišlja na Rajnski model **reguliranog kapitalizma** u kontinentalnoj Europi, a Pierre Bourdieu i Oscar Lafontaine čak zagovaraju internacionaliziranu verziju tog modela. Za Callincosa, međutim, problem je dublji od bilo kakve posebne verzije kapitalizma. Naime, logici kapitalističke akumulacije svojstveno je to da ljudska bića i planetu tretira kao **sirovine** koje koristi i uništava. Prema tome, potreban je **raskid** s logikom kapitala i uspostava drukčije logike koja daje prioritet **ljudskim potrebama** a alokaciju resursa stavlja pod **demokratsku kontrolu**. »To je, zaključuje Callincos, jedini put koji nam ulijeva nadu da ćemo u 21. stoljeću izbjeći neku novu verziju užasa koji su dvadeseto stoljeće učinili tako strašnim i mračnim«.

Rade Kalanj

EUROBAROMETER 52.1

The Europeans and Biotechnology

Brussels: European Commission, Directorate-General for Research, Directorate B – Quality of Life and Management of Living Resources Programme, 2000., 94 str. + dodaci

Eurobarometer istraživanja jedinstven su program krosnacionalnog i longitudinalnog anketnog istraživanja javnoga mnijenja. Taj istraživački pothvat započet je 1970. godine, kada je Komisija Europske unije sponzorirala simultana istraživanja javnoga mnijenja u šest zemalja članica EU (Belgiji, Njemačkoj, Francuskoj, Italiji, Luksemburgu i Nizozemskoj). Istraživanja su pokrenuta prije svega radi mjerenja stavova javnosti u zemljama članicama EU prema različitim ustanovama EU, ali su istraživani i nacionalni prioriteti. Sljedeće istraživanje, provedeno 1971. godine u istim zemljama, imalo je isti predmet istraživanja, a posebna pozornost posvećena je problemima u poljoprivredi. Te teme ostaju u središtu interesa i u istraživanju iz 1972. godine, koje je – osim u ranije navedenim zemljama – provedeno i u Ujedinjenom Kraljevstvu, Danskoj i Irskoj, koje su u međuvremenu postale članicama EU. Nakon toga, istraživanja se sadržajno proširuju – mjerenje subjektivnog zadovoljstva i percipirane kvalitete življenja također postaju standardni predmeti istraživanja.

Godine 1974. Komisija EU pokreće Eurobarometer seriju istraživanja, oblikovanu tako da omogući periodični monitoring socijalnih i političkih stavova javnosti u zemljama članicama. Istraživanja se najčešće provode dvaput godišnje, u proljeće i u jesen. Podatke prikupljaju organizacije specijalizirane za anketna istraživanja. Osim temeljnog problemskog fokusa svih Eurobarometer anketa (podrška europskoj integraciji, stavovi o ustanovama EU i percepcija kvalitete življenja), istraživanja u pravilu sadrže i jedan ili više dodatnih modula usmjerenih na specifična pitanja relevantna u to vrijeme (npr. zapoš-

ljavanje i problem nezaposlenosti, spolne uloge, zaštita okoliša, energetska politika, položaj djece i adolescenata, siromaštvo, regionalni razvoj, potrošačke navike, obrazovanje itd.). Uz ranije navedenih devet zemalja, Eurobarometer istraživanja danas uključuju i: Grčku (od 1980. godine), Portugal (od 1985.), Španjolsku (od 1985.), bivšu Demokratsku Republiku Njemačku (od 1990.), Finsku (od 1993.), Švedsku (od 1994.) i Austriju (od 1994.). Dodatno, od 1991. godine u istraživanja je – u pravilu – uključena i Norveška.

Osim upravo opisanih *Standard Eurobarometer* istraživanja, u skladu u potrebama pojedinih uprava (*Directorate-General*) provode se istraživanja u okviru još nekih programa: *Flash Eurobarometer* (telefonske ankete), *Top Decision Makers Eurobarometer* (u pripremi, izvještaj pilot-istraživanja objavljen je 1996. godine), *kvalitativna istraživanja* (koriste se metode fokus-grupa, intervjua i sl.), *European Continuous Tracking Survey (CTS)* (provodeno tjedno, 44 tjedna godišnje, od siječnja 1996. do prosinca 1998., telefonskom anketom na manjem uzorku od oko 2000 ispitanika; rezultati su do kraja 1997. redovito publicirani u *Europinion Reports*), *Central and Eastern Eurobarometer (CEEB)* (godišnja istraživanja organizirana od 1990. do 1998.; u 2001. godini pokrenut je *Applicant Countries Eurobarometer*, oblikovan prema *Standard Eurobarometer* istraživanjima; provodi se u zemljama koje kandidiraju za članstvo u EU).

Biotehnologiji odnosno genskoj tehnologiji bili su posvećeni zasebni moduli u okviru Eurobarometer istraživanja u četiri navrata: 1991. (Eurobarometer 35.1), 1993. (Eurobarometer 39.1), 1996. (Eurobarometer 46.1) te 1999. godine (Eurobarometer 52.1).

Od istraživanja do istraživanja anketna pitanja su dijelom mijenjana, izostavljena i dodavana, ali je dio pitanja ostao neizmijenjen ili manje promijenjen, tako da je osobita vrijednost ovih istraživanja to što

daju uvid u trendove javnoga mnijenja o problemu biotehnologije i genske tehnologije. Osim toga, moguća je i poredbena analiza stavova javnosti pojedinih zemalja. Dodamo li tome velike i reprezentativne uzorke, velik broj korištenih varijabli te solidno formulirana pitanja, jasno je zbog čega su Eurobarometer istraživanja postala nezaobilazna referenca za sve koji se zanimaju za stavove javnosti i druge sociološki relevantne aspekte biotehnologije i genske tehnologije.

Eurobarometer 52.1, istraživanje rezultate kojega ovdje prikazujemo, provedeno je krajem 1999. godine. Istraživanje je, u svakoj od 15 zemalja članica, realizirano na reprezentativnom nacionalnom uzorku populacije starije od 15 godina. Nacionalni uzorci prosječno su obuhvaćali oko 1.000 ispitanika, osim u slučaju Njemačke (2.000, po 1.000 ispitanika u nekadašnjoj Istočnoj i Zapadnoj Njemačkoj), Ujedinjenog Kraljevstva (1.300 ispitanika, 1.000 u Velikoj Britaniji i 300 u Sjevernoj Irskoj) te Luksemburga (600). Ukupno je anketirano 16.082 ispitanika.

Istraživački izvještaj obuhvaća, osim *Uvoda*, sljedeća poglavlja:

1. *Tehnološki napredak: je li izgledno poboljšanje uojeta življenja?*

2. *Moderna biotehnologija i njezine implikacije*

3. *Biotehnološki kviz*

4. *Percepcija različitih primjena biotehnologije*

5. *Koliko su prihvatljivi različiti aspekti kloniranja životinja i moderne biotehnologije?*

6. *Stavovi u budućnosti*

7. *Kako se percipiraju protagonisti?*

8. *Kojim izvorima informiranja Europljani vjeruju?*

9. *Biotehnologija: tema za diskusiju?*

1. Da bi se utvrdilo kako se biotehnologija odnosno genska tehnologija percipiraju u kontekstu nekih drugih novijih tehnologija, od ispitanika je zatraženo da

procijene hoće li se — zbog utjecaja tih tehnologija — njihov život u sljedećih 20 godina poboljšati, pogoršati ili pak te tehnologije na to neće utjecati. Na procjenu su ponuđene sljedeće tehnologije: telekomunikacije, informatička tehnologija, solarna energija, Internet, novi materijali, istraživanje svemira, nuklearna energetika te biotehnologija (genetičko inženjerstvo). Pri ovom te nekim drugim pitanjima korištena je tzv. *Split Ballot* tehnika — pitanje je imalo dvije inačice, pri čemu je polovica ispitanika koristila upitnik s jednom, a druga polovica ispitanika upitnik s drugom inačicom pitanja. U prvoj inačici predmet procjene bila je biotehnologija, a u drugoj genetičko inženjerstvo. Na taj način željelo se ispitati je li ta pojmovna distinkcija relevantna.

Dok 81% ispitanika očekuje da će razvoj telekomunikacija poboljšati njihov život, a 79% odnosno 72% isto očekuje od informatičke tehnologije te solarne energije, pozitivna očekivanja za biotehnologiju veže 45%, a za genetičko inženjerstvo 37%. Jedina nepovoljnija procjena odnosi se na nuklearnu energetiku (28%). U odnosu na 1996. godinu (Eurobarometer 46.1), biotehnologiju povoljno procjenjuje 5% manje ispitanika, a genetičko inženjerstvo 6% manje. Napominjemo da su odgovarajuće razlike procjena svih ostalih tehnologija u tim dvama istraživanjima manje i uglavnom se kreću u okviru očekivane pogreške uzorka. Ukratko: od biotehnologije i genetičkog inženjerstva ispitanici očekuju manje pozitivnoga nego od drugih usporedivih tehnologija, genetičko inženjerstvo doživljava se negativnije nego biotehnologija, a očekivanja od obiju tehnologija znatno su smanjena u samo nekoliko godina.

2. Koje su prve asocijacije na spomen moderne biotehnologije (uključujući genetičko inženjerstvo)?

Iskazi ispitanika klasificirani su u pet skupina. Najbrojnije su asocijacije koje se tiču »kloniranja životinja i ljudi« (43% ispi-

tanika), potom one koje se odnose na »znanstvena istraživanja, zdravlje i tehnološki razvoj« (33%), »genetički izmijenjenu hranu« (28%), »etička i filozofska pitanja« (16%) te na »okoliš« (8%). Zanimljivo je da na to pitanje nije odgovorilo 28% ispitanika, što indicira njihovu slabu informiranost o toj tehnologiji.

Stavovi ispitanika prema asociiranim pojmovima koje su naveli najpozitivniji su u slučaju »znanstvenih istraživanja, zdravlja i tehnološkog razvoja« (prosjeak 2.3 na ljestvici raspona 1–3; veći rezultat iskazuje pozitivniji stav); razmjerno su pozitivni i stavovi prema asocijacijama koje se tiču »okoliša« (2.1); prosječni rezultati na skalama stavova prema asociiranim pojmovima klasificiranim u ostale teme manji su od 2, te se utoliko može reći da su »pretežno negativni«. S obzirom na to da su upravo kloniranje i genetički izmijenjena hrana bili najčešće prisutni u medijima od svih primjena genetičke tehnologije, da je stav prema njima posredovan medijima bio razmjerno negativan te da su se te primjene nerijetko dovodile u pitanje i s etičke pozicije — rezultat nije neočekivan.

3. Informiranost ispitanika o genetici i biotehnologiji mjerena je testom koji je tvorilo 12 tvrdnji s modalitetom odgovora »točno–netočno«. Ovdje navodimo tek nekoliko primjera koji ukazuju na zaprepašćujuće nisu razinu informiranosti: samo 35% ispitanika (ispravno) ocjenjuje netočnom tvrdnju »Obične rajčice ne sadrže gene, a genetski modificirane ih sadrže«; 34% smatra netočnom tvrdnju »Genetički izmijenjene životinje uvijek su veće od običnih«; 26% smatra da nije točna tvrdnja »Nemoguće je prenijeti životinjske gene u biljku«. Dakle, na ta pitanja netočno odgovara ili izjavljuje da ne zna odgovor između dvije trećine i tri četvrtine ispitanika! Nadalje, na većinu pitanja točno odgovara manje od polovice ispitanika. Valja svakako ukazati i na činjenicu da je među točnim odgovorima dio i takvih koji su odabrani slučajno, pa

je, zapravo, razina informiranosti vjerojatno još manja od one koju pokazuju rezultati! U odnosu na rezultate Eurobarometer istraživanja iz 1993. i 1996. godine, koja su za mjerenje informiranosti dijelom koristila iste čestice, razina informiranosti nije se znatnije izmijenila – usprkos recentnom obilnom medijskom pokrivanju te problematike.

Svoju informiranost, uostalom, ni ispitanici ne procjenjuju: samo 11% smatra se odgovarajuće informiranima o biotehnologiji. No, spremni su unaprijediti svoju informiranost: 72% odvojilo bi vrijeme za praćenje biotehnologije u medijima.

4. Za koje primjene biotehnologije su ispitanici čuli prije anketiranja te kako procjenjuju njihovu korisnost, etičku prihvatljivost i rizičnost? Razvoj kojih aplikacija bi trebalo poticati?

Najviše ispitanika navodi da je čulo za uporabu biotehnologije u proizvodnji hrane (65%), a više od 50% čulo je i za transfer gena s biljke na biljku radi povećavanje otpornosti, korištenje genske tehnologije u dijagnostici nasljednih bolesti i kloniranje životinja. Nešto manje od polovice čulo je za kloniranje ljudskih tkiva i transfer ljudskih gena u bakterije radi proizvodnje lijekova. Za razvoj GM bakterija radi čišćenja naftnih mrlja čulo je manje, 28% ispitanika.

Najmanje korisnom primjenom moderne biotehnologije ispitanici smatraju njezino korištenje u proizvodnji hrane – jedino za tu primjenu prosječan rezultat (2.46) je ispod srednje vrijednosti ljestvice (2.5 na ljestvici od 1 do 4; veći rezultat iskazuje veću percipiranu korisnost). Najkorisnijim primjenama ispitanici smatraju otkrivanje nasljednih bolesti (prosjeak 3.4), transfer gena u proizvodnji lijekova (3.3) te razvoj GM bakterija (3.1)

Sve aplikacije percipiraju se kao rizične, iako rizičnost nijedne nije dramatična – prosjeci svih imaju vrijednosti između srednje ljestvične vrijednosti (2.5; ista ljestvica, veći rezultat izražava veću percipi-

ranu rizičnost) i 3. Razmjerno najrizičnijima smatraju se proizvodnja hrane te kloniranje životinja, a razmjerno najmanje rizičnom dijagnostika nasljednih bolesti.

Primjene koje se smatraju najrizičnijima istodobno se percipiraju i kao etički neprihvatljive. Najmanje etičkih dvojbi pobuđuju otkrivanje nasljednih bolesti, razvoj GM bakterija radi čišćenja naftnih mrlja te transfer ljudskih gena u bakterije radi proizvodnje lijekova,

Sličan je obrazac i u odgovoru na pitanje o tome koje primjene treba poticati odnosno razvijati. Negativna stav i ovdje je izražen prema kloniranju životinja i GM hrani, transfer gena s biljke na biljku dvojbena je, a poticanje i razvoj ostalih primjena ispitanici uglavnom prihvaćaju.

Usporedba s rezultatima istraživanja iz 1996. godine (usporedba je moguća samo za četiri aplikacije) jasno pokazuje da je stav Europljana prema genskoj tehnologiji postao negativniji: korisnima i etički prihvatljivima pojedine aplikacije smatra 10 do 20 posto manje ispitanika nego 1996. godine, a otprilike toliko je opao i postotak onih koji smatraju da ih treba poticati. Razlike rezultata tih dvaju istraživanja male su jedino kad je u pitanju procjena rizičnosti.

5. Stavovi ispitanika detaljnije su istraženi u odnosu na dvije primjene koje su u posljednje vrijeme u Europi izazivale najviše kontroverzija – GM hranu i kloniranje životinja. Upitnik je sadržavao veći broj tvrdnji u kojima je u jednoj verziji upitnika problematizirana GM hrana, a u drugoj kloniranje životinja. Zbog velikog broja varijabli, ovdje možemo tek naznačiti neke od rezultata.

Kada je riječ o kloniranju životinja, uočljiva je tendencija slaganja s tvrdnjama poput »Kloniranje životinja prijetnja je prirodnom poretku stvari«, »Kloniranje životinja jednostavno nije potrebno«, »Ako nešto pođe po zlu s kloniranjem životinja, bit će to globalna katastrofa« i sl. te neslaganja s tvrdnjama poput »Kloniranje

životinja ne predstavlja nikakvu opasnost za buduće generacije», »Rizici povezani s kloniranjem životinja prihvatljivi su«, »Ako bi većina ljudi bila sklona kloniranju životinja, ono treba biti dozvoljeno« itd.

Vrlo slični rezultati dobiveni su na analognim tvrdnjama u kojima je kloniranje životinja zamijenjeno GM hranom.

6. Kakvi bi potrošači GM hrane bili Europljani?

Za hranu koja nije genetski izmijenjena 53% ispitanika spremno je platiti više; samo 22% kupilo bi ulje koje sadrži GM soju, a isti je postotak onih koji bi jeli GM voće čak i ako bi imalo bolji okus; 33% kupilo bi šećer kad bi iz sirovine bili uklonjeni svi tragovi genetske modifikacije; 19% jelo bi jaja genetski izmijenjenih kokoši.

Iskazanu nesklonost modernoj biotehnologiji ispitanici iskazuju i time što bi ih 39% potpisalo bi peticiju protiv biotehnologije (ali 38% ne bi!).

7. Percepcija protagonista koji su na različite načine uključeni u primjenu moderne biotehnologije mjerena je pitanjem u kojem su ispitanici trebali izraziti smatraju li da pojedini protagonisti rade za dobrobit društva (*do good work for society*).

Najpozitivnije se percipiraju potrošačke organizacije (70% ispitanika smatra da rade za dobrobit društva) te liječnici koji nadziru utjecaj biotehnologije na zdravlje (69%). Između 50% i 60% ispitanika isto smatra za novine i časopise koji izvještavaju o biotehnologiji, trgovine odgovorne za sigurnost hrane koju prodaju, environmentalističke organizacije, farmere koji odlučuju o tome kakve će usjeve sijati te bioetičke komitete. Razmjerno najlošije procijenjena je društvena korisnost rada nacionalnih vlada koje reguliraju biotehnologiju (45% smatra da rade dobro), crkava koje daju mišljenje o biotehnologiji (33%) te biotehnološke industrije (30%).

8. Koliko Europljani vjeruju pojedinim izvorima informiranja kada je u pitanju moderna biotehnologija?

Od svih izvora koji su bili ponuđeni na procjenu, najviše povjerenja iskazano je potrošačkim organizacijama, liječnicima te environmentalističkim organizacijama, koje — kao izvore kojima vjeruju da govore istinu o modernoj biotehnologiji — navodi između 45% i 55% ispitanika. Otprilike dvostruko manje ispitanika vjeruje i sveučilištima, organizacijama za zaštitu životinja te tisku i televiziji. Razmjerno najmanje povjerenje iskazano je političkim strankama i biotehnološkoj industriji, kojima vjeruje samo 3% ispitanika te vjerskim organizacijama (9%). Svakako valja napomenuti da je 11% spontano odgovorilo da ne vjeruje nikome, a 18% nije odgovorilo na to pitanje.

9. Unatoč tome što je moderna biotehnologija tema koja se razmjerno često javlja u medijima, pri čemu su nerijetko u pitanju izuzetno značajna tehnološka dostignuća (mapiranje genoma, genetska modifikacija i kloniranje životinja, kloniranje matičnih stanica i sl.) ili atrakcije poput namjere kloniranja čovjeka, moderna biotehnologija nije osobito atraktivna tema razgovora ispitanika s prijateljima i poznanicima. O toj temi nije nikada razgovaralo 50% ispitanika, »jednom ili dva puta« o tome je popričalo 18%, »tu i tamo« (*occasionally*) 24%, dok je 6% navelo da o tome razgovara »često«.

Osim ovdje ukratko opisanih pitanja, anketni upitnik sadržavao je i niz »sociodemografskih varijabli« kojima se dijelom mogu objasniti rezultati dobiveni na modulu o modernoj biotehnologiji. U istraživačkom izvještaju dane su zanimljive nacionalne usporedbe, a nastoje se — na temelju spola, dobi, zanimanja, materijalnog statusa, religioznosti i sličnih varijabli — rekonstruirati i specifični obrasci u odgovorima na pojedina pitanja, odnosno utvrditi stavovski homogene skupine ispitanika. Kako su ti obrasci raznoliki i

specifični za pojedina pitanja, ovdje te nalaze nismo mogli prikazati.

Usprkos tim komparacijama i utvrđivanju obrazaca, izvještaj ne nudi obuhvatniju interpretaciju nalaza koja bi se temeljila na kompleksnijim statističkim tehnikama, već se uglavnom usmjerava na prezentaciju rezultata i elementarne statističke postupke. Složenija obrada podataka i ambicioznija interpretacija uslijedit će vjerojatno u kasnijim, zasebnim, studijama.

Ranijim Eurobarometer istraživanjima pojedini su autori znali predbaciti probio-tehnološku pristranost. Ovom se izvještaju takvo što ne može ozbiljnije prigovoriti, premda se sa svim procjenama njegovih autora ne moramo složiti. Valja istaknuti i činjenicu da je primijenjeni anketni upitnik – mada nesumnjivo ima još dosta mjesta za doradu – vrlo solidan, u svakom slučaju bolji od većine upitnika korištenih u akademskim anketnim istraživanjima te problematike, pa će Eurobarometer istraživanja nesumnjivo zadržati stečeni ugled neizbježne reference za sve istraživače javnoga mnijenja koji se bave tim područjem.

Svi zainteresirane upućujemo na slobodno dostupnu elektronsku verziju izvještaja (<http://europa.eu.int/comm/research/pdf/eurobarometer-en.pdf>), te anketnog upitnika (<http://www.za.uni-koeln.de/data/en/eurobarometer/questionnaires/s3205bqe.pdf>).

Krešimir Kufrin

EUROBAROMETER 55.2

Europeans, Science and Technology

Brussels: European Commission, Directorate-General for Research, 2001., 62 str. + dodaci

S obzirom na presudnu važnost znanosti i tehnologije za razvoj modernih društava, ne čudi što je jedan od modula skorašnjih Eurobarometer istraživanja bio posvećen toj temi, osobito imamo li na umu nekoliko dodatnih činjenica. Najpri-

je tu, da su se neka od najvažnijih recen-tnih znanstvenotehnoloških otkrića dogodila u drugim zemljama, a ne u europskima, što bi mogao biti indikator da Europa gubi korak u znanstvenim istraživanjima i tehnološkoj primjeni njihovih otkrića. Osim toga, upravo je europska javnost najžešći protivnik genske tehnologije, nesumnjive »znanstvenotehnološke zvijezde« posljednjih godina. Napokon, među mladim Europljanima – prema nekim naznakama – slabi zanimanje za znanstvenu karijeru.

I prije istraživanja koje ovdje prikazujemo, percepcija znanosti i tehnologije nekoliko je puta opširnije istraživana u okviru Eurobarometer serije: 1977. (Eurobarometer 7, *Science and Technology in the European Community*), 1978. (Eurobarometer 10A, *Scientific Priorities in the European Community*) te 1992. godine (Eurobarometer 38.1, *Consumer Protection and Perceptions of Science and Technology*). Osim toga, stavovi o znanosti i tehnologiji marginalno su istraživani i u nizu drugih Eurobarometer istraživanja.

Eurobarometer 55.2 istraživanje realizirano je polovinom 2001. godine na uzorku uobičajenom za Eurobarometer istraživanja (o uzorku i općenito o Eurobarometer istraživanjima vidi prikaz Eurobarometera 52.1 u ovom broju časopisa).

Osim *Uvoda*, koji prezentira osnovne informacije o uzorku i tehničkoj strani provedbe istraživanja, *Sažetka* te *Dodatka* s tehničkim specifikacijama i anketnim upitnikom, izvještaj sadrži sljedeća poglavlja:

1. *Informiranost, zanimanje, znanje*
2. *Vrijednosti, znanost, tehnologija*
3. *Odgovornosti znanstvenika*
4. *Genetski modificirani organizmi: važno pitanje*
5. *Razina povjerenja*
6. *Mladi i kriza znanstvenog poziva*
7. *Europska znanstvena istraživanja.*